

Naród w fazie topnienia. Bułgaria nad demograficzną przepaścią

Łukasz Kobeszko

Największym wyzwaniem stojącym przed Bułgarią w najbliższych dekadach jest przeciwdziałanie trwałym, negatywnym tendencjom związanym z procesem wyludniania. Kryzys demograficzny w tym kraju od lat się pogłębia, a liczba mieszkańców w ostatnich trzech dziesięcioleciach systematycznie spada. W społeczeństwie o wciąż jednej z najniższych średnich długości życia w UE dochodzi do znacznej nierównowagi pomiędzy liczebnością osób młodych i starszych. Powyższe zjawiska dopełnia ciągła i rosnąca emigracja Bułgarów aktywnych zawodowo.

Choć sytuacja demograficzna Bułgarii od długiego czasu wskazuje na poważne problemy, to dopiero od kilkunastu lat stała się tematem debaty publicznej, w której oprócz diagnozy zjawiska proponuje się podjęcie działań naprawczych. Permanentny od kilku lat kryzys polityczny, skutkujący ponawianymi co kilka miesięcy wyborami parlamentarnymi, nie służy wypracowaniu ambitnej strategii radzenia sobie z zapaścią demograficzną na poziomie polityk publicznych.

Podstawowe wskaźniki i prognozy demograficzne ukazują głęboki kryzys zastępowalności pokoleń w Bułgarii. W rekordowym pod względem liczby ludności 1987 r. populacja kraju wynosiła 8 mln 976 tys., w 2024 r. zmalała o ponad 2,2 mln, czyli o 27,5%. Po II wojnie światowej jej wzrost trwał od połowy lat 50., z niewielkimi spadkami na przełomie lat 70. i 80, aż do końca istnienia systemu komunistycznego.

Od 1990 r. obserwowane jest ujemne tempo przyrostu naturalnego, w 2024 r. wyniesie ono według szacunków -0,6%. W 2023 r. urodziło się 62 tys. Bułgarów, podczas gdy w 1950 r. – 155 tys. Najbardziej pesymistyczne długofalowe prognozy przewidują, że przy trwałym ujemnym tempie przyrostu, który na początku XXII wieku może wynieść -0,73%¹, do 2100 r. całkowita liczba mieszkańców Bułgarii może się skurczyć do zaledwie 3,5 mln.

Splot negatywnych czynników

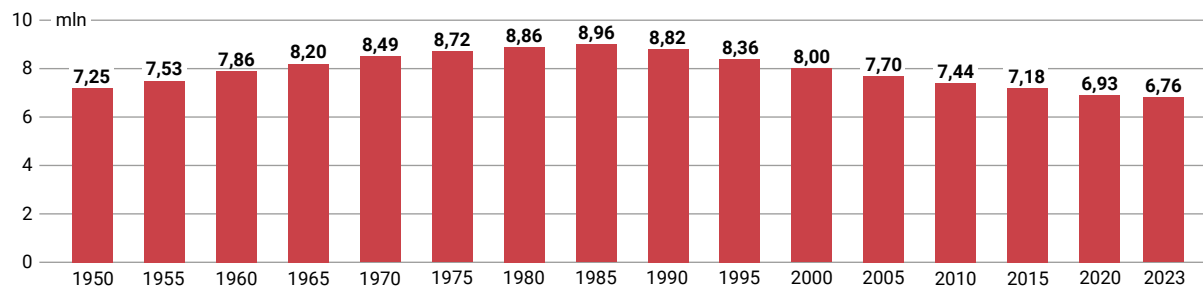
Niski wskaźnik urodzeń w Bułgarii nie różni się zasadniczo od wskaźników w większości krajów europejskich. Pod względem współczynnika dzietności (średniej liczby dzieci przypadających na jedną kobietę w wieku rozrodczym) państwo to z wartością kształtującą się od 1990 r. pomiędzy 1,1 a 2,0

¹ Г. Бърдаров, Н. Илиева, *Хоризонт 2030. Демографски тенденции в България*, Фондация Фридрих Еберт, Sofia 2018, s. 4.

wpisuje się w standardowy poziom unijny wynoszący obecnie 1,46. Podobnie jest w przypadku średniej wieku Bułgarów – 44,5 roku – blisko jej do tej w Polsce i Niemczech.

Konsekwencje niskiej dzietności widać dobitnie w korelacji starzenia się społeczeństwa i stale zmniejszającej się liczby populacji w wieku produkcyjnym. Według ostatniego spisu powszechnego z 2021 r. liczba Bułgarów aktywnych zawodowo wynosiła ponad 4 mln osób, co stanowi 62% mieszkańców. W porównaniu z poprzednim spisem z 2011 r. skurczyła się ona o ponad 900 tys. (czyli ok. 19%)².

Wykres 1. Liczba ludności w Bułgarii w latach 1950–2023



Źródło: Narodowy Instytut Statystyki Republiki Bułgarii, nsi.bg.

Nierównowaga wiekowa społeczeństwa wiąże się z rosnącą dysproporcją liczbową pomiędzy dwiema populacjami: osobami młodymi (do 30. r.ż.) a znajdującymi się w wieku emerytalnym (po 60. r.ż.). W 2022 r. ludzie powyżej 60. r.ż. stanowili 23% populacji. Drugą negatywną tendencją jest emigracja Bułgarów w wieku produkcyjnym (18–50 lat), obejmująca szczególnie osoby wykształcone i wykwalifikowane.

Poprawa sytuacji makroekonomicznej, wzrost gospodarczy i obniżenie stopy bezrobocia w pierwszych latach po wejściu Bułgarii do UE (2007 r.) spowodowały przejściowe podwyższenie się współczynnika urodzeń z 9,1 w 2000 r. do 10 w latach 2008–2010. Okres ten był również apogeum rozwoju dzietności wśród osób urodzonych w połowie lat 70. i na początku lat 80. XX wieku. W 2016 r. współczynnik urodzeń spadł już jednak do poziomu 9,4.

Wkraczanie w dorosłe życie przez pokolenie początku milenium nie zwiastuje szybkiego odwrócenia tego trendu, gdyż w badaniach z 2023 r. blisko połowa Bułgarów w wieku 18–35 lat deklarowała, że chce odłożyć decyzję o posiadaniu dzieci na bliżej nieokreśloną przyszłość³. Od 2020 r. liczba urodzin oscyluje rocznie od 59 tys. (2020 r.) do 62 tys. (2023 r.). W dekadzie 2010–2020 obserwowano również spadek liczby kobiet w wieku rozrodczym – ubyło ich prawie 200 tys. Tendencja ta utrzymywała się pomimo zwiększania się populacji dzieci urodzonych przez matki w wieku 40+ (w 2022 r. było to 2140 dzieci, w 2023 r. – 2654). Prognozy do 2030 r. przewidują dalsze zmniejszenie się populacji kobiet w wieku rozrodczym⁴ o blisko 500 tys.⁵

Bułgarię, podobnie jak większość krajów europejskich, dotyczą przemiany obyczajowe związane z rosnącą nietrwałością związków małżeńskich oraz znaczną liczbą urodzeń pozamałżeńskich i dokonywanych aborcji. Od 1991 r. obserwuje się systematyczny wzrost skali rozwodów i spadek liczby nowych związków formalnych⁶. W minionej dekadzie 59% dzieci urodziło się poza związkiem

² Прогноза за населението по пол и възраст, Narodowy Instytut Statystyki Republiki Bułgarii, 14.11.2023, nsi.bg.

³ А. Маркарян, Все повече българи искат 3 деца, но много остават бездетни, 23.11.2023, offnews.bg.

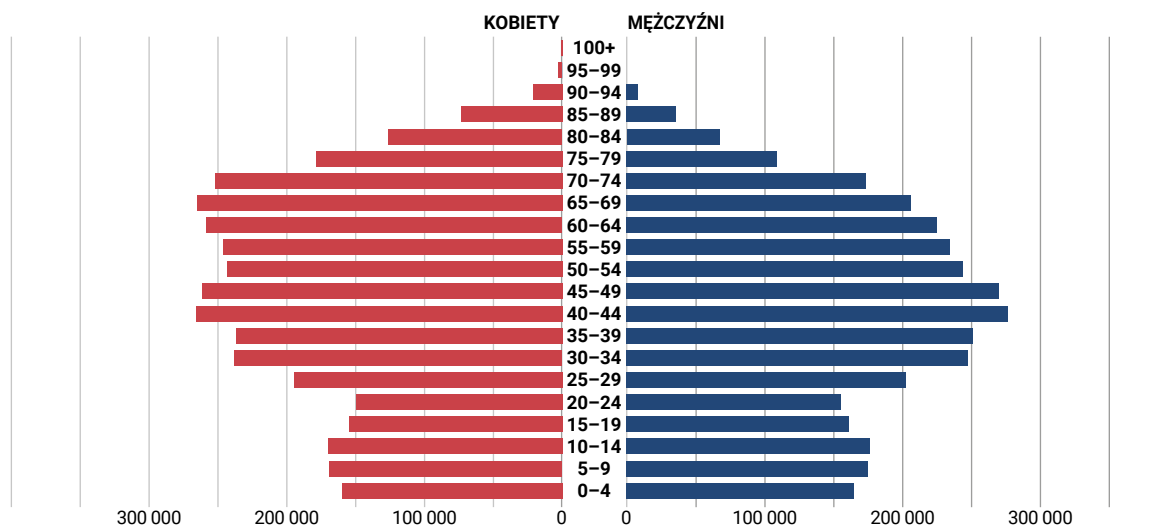
⁴ С.С. Георгиев, *България 2019 – Нови хоризонти Съмнения, надежди, перспективи*, Институт за Социална Интеграция, Фондация Фридрих Еберт, Институт за Социална Интеграция Фондация Фридрих Еберт, София 2019, s. 108.

⁵ Г. Бърдаров, Н. Илиева, *Хоризонт 2030...*, op. cit., s. 16.

⁶ Zob. Бракове, бракоразводи и раждания в България в началото на 21 век, Eurostat, ec.europa.eu.

małżeńskim – nieco więcej na wsi (65%) niż w miastach (57%). Jednocześnie ponad 30% narodzonych w tym czasie dzieci zarejestrowano w urzędach stanu cywilnego jako posiadające nieznanego ojca. Bułgaria znajduje się również na jednym z pierwszych miejsc w Europie pod względem liczby dokonywanych aborcji w stosunku do liczby urodzin. Według danych rządowego Narodowego Centrum Zdrowia Społecznego i Analiz (NCOZA) w ciągu ostatnich kilkunastu lat liczba oficjalnie zarejestrowanych aborcji kształtowała się na poziomie rocznym pomiędzy 31 tys. (2010 r.) a 17 tys. (2023 r.). Szacunkowe dane wspomnianego wyżej instytutu wskazują równocześnie, że blisko 150 tys. par małżeńskich w wieku rozrodczym może się zmagać z problemami czasowej niepłodności lub trwałej bezpłodności⁷.

Wykres 2. Nierównowaga pomiędzy młodszą a starszą populacją Bułgarii



Źródło: Narodowy Instytut Statystyki Republiki Bułgarii, nsi.bg.

Na spadek liczby ludności wpływa też wysoka śmiertelność populacji. Tendencja ta nasiliła się pod wpływem pandemii COVID-19, podczas której odnotowano największą od I wojny światowej liczbę zgonów – w 2020 r. sięgnęła ona ponad 150 tys. – niemal o 37% wyższą niż w 2019 r. Na początku lat 90. XX wieku współczynnik umieralności wynosił ok. 14,1–14,7, a w 2016 r. – 15,1. Średnio od 2011 do 2019 r. ludność kraju zmniejszała się o ok. 50 tys. rocznie. Po pandemii obserwuje się nadal wysoki poziom śmiertelności. Tylko w pierwszej połowie 2023 r. zanotowano 41 tys. zgonów⁸.

Na skalę zapaści demograficznej wpływ ma nałożenie się na siebie dwóch czynników: społeczeństwo w Bułgarii ma jedną z najniższych w UE średnią długość życia (74,7 roku), a zarazem jest jedną z najstarszych populacji w Europie. Powoduje to powstanie zjawiska nierównowagi demograficznej pomiędzy populacją młodą a starszą. Nierównowagę tę widać w znacznych różnicach pomiędzy liczbą osób wchodzących każdego roku na rynek pracy a przechodzących na emeryturę.

W pierwszej dekadzie XXI wieku relacja zastępowalności demograficznej miała charakter progresywny i wynosiła 100 do 124 (na 100 osób osiągniętych wiek emerytalny przypadały 124 osoby wchodzące na rynek pracy). Od początku bieżącej dekady ma ona już trwały charakter regresywny i wynosi 100 do 62 (na 100 nowych emerytów przypadają już tylko 62 osoby podejmujące pracę). Ta tendencja występuje obecnie we wszystkich 28 obwodach Bułgarii⁹.

⁷ Извършени аборти през 2023 г., Narodowe Centrum Zdrowia Społecznego i Analiz, 3.10.2024, ncpha.government.bg.

⁸ Умирания в България по седмици, Narodowy Instytut Statystyki Republiki Bułgarii, 12.02.2024, nsi.bg.

⁹ Г. Бърдаров, Н. Илиева, *Хоризонт 2030...*, op. cit., s. 7.

Osie rozwoju i stagnacji

Obok nierównowagi demograficznej na bułgarski kryzys demograficzny wpływają również horyzontalne (geograficzne) różnice rozwojowe. Obszary zamieszkane przez młodą, aktywną zawodowo populację znajdują się wzdłuż dwóch osi: ułożonej południkowo osi Sofia–Kulata oraz równoleżnikowej Sofia–Burgas z odchyleniem w kierunku Warny. Regiony wyludniające się to obwody północne i środkowe oraz rejony górskie: część Rodopów i pasma Strandža–Sakar.

W Bułgarii istnieją gminy (bułg. *община*), szczególnie na obszarze północno-zachodnim, w których współczynnik zgonów wynosi 30 i zbliża się do wartości charakterystycznych dla słabo rozwiniętych krajów Globalnego Południa, objętych przewlekłymi konfliktami zbrojnymi. Widać przy tym znaczną różnicę pomiędzy miastem a wsią. Podczas gdy pod koniec poprzedniej dekady współczynnik zgonów w Sofii i sześciu kolejnych miastach liczących ponad 100 tys. mieszkańców (Płowdiw, Warnie, Burgas, Ruse, Starej Zagorze oraz Plewen) wyniósł 12,9, to na obszarach wiejskich było to już 21,1. W obwodach montanskim, kiustendińskim, widyńskim i gabrowskim (w północno-zachodniej części kraju) występuje też najniższy poziom relacji pomiędzy liczbą przechodzących na emeryturę i wchodzących na rynek pracy – średnio na 100 emerytów przypada tam 50 ludzi rozpoczynających aktywność zawodową¹⁰.

Nierównowaga demograficzna pomiędzy miastem i wsią jest też widoczna w wyższym współczynniku urodzeń w Sofii (9 w 2020 r.) niż wyludniających się i słabiej rozwiniętych regionach północnych i zachodnich (obwody widyński i gabrowski), gdzie wyniósł on w analogicznym czasie tylko 5.

Tempo wyludniania się wsi obrazuje liczba jej ludności, która w latach 1992–2016 spadła o ponad 33%. W analogicznym okresie w Sofii i miastach powyżej 100 tys. mieszkańców spadek ten wyniósł tylko 8,6%. Pod koniec minionej dekady w siedmiu miastach – Sofii, Płowdiw, Warnie, Burgas, Ruse, Starej Zagorze oraz Plewen – żyło już 73% Bułgarów. Do 2030 r. prognozowany jest wzrost tej liczby do 76%.

Procesy te wzmacnia nierównowaga w migracjach wewnętrznych populacji. Przykładowo od 2020 r. miejsce zamieszkania w obrębie

» Społeczeństwo w Bułgarii ma jedną z najniższych w UE średnią długość życia (74,7 roku), a zarazem jest jedną z najstarszych populacji w Europie.

kraju zmieniało ok. 190 tys. Bułgarów rocznie. Blisko 77% tych migracji to przeprowadzki ze wsi do miast i pomiędzy miastami, przy mniej więcej podobnej liczbie migrujących mężczyzn (49%) i kobiet (51%), jak też osób w wieku 20–39 lat (28%) oraz 40–59 lat (29%). Stosunkowo niewielkie na tym tle są zjawiska migracji z miast na wieś – było to przeciętnie 15% wszystkich migracji w ostatnich pięciu latach – oraz migracji z jednej wsi do innej – 6%¹¹.

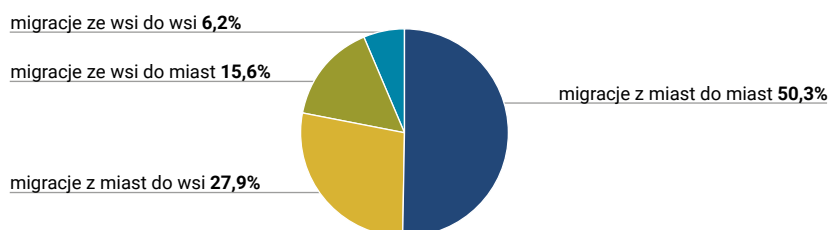
Procesy wyludniania się bułgarskiej wsi mają również aspekt praktyczny, związany z bezpieczeństwem wewnętrznym. Opuszczone i zrujnowane gospodarstwa i domostwa – zwłaszcza w północnej i środkowej części kraju – stają się, szczególnie podczas przewlekłych susz dotykających region w ostatnich kilku latach, źródłami rozprzestrzeniania się pożarów. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych szacuje, że pożary przynoszą blisko 1,9 mld euro strat materialnych rocznie¹².

¹⁰ *Все повече хора в трудоспособна възраст умират преди пенсия*, 25.10.2024, faktor.bg.

¹¹ *Вътрешна миграция на населението между градовете и селата по пол*, Narodowy Instytut Statystyki Republiki Bułgarii, 29.04.2024, nsi.bg.

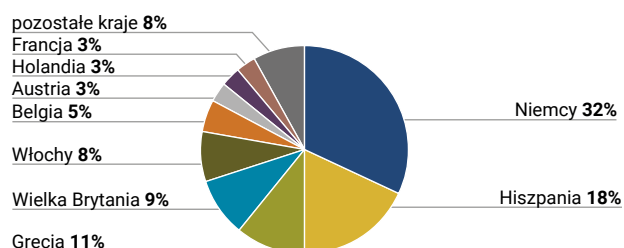
¹² *Е. Танева, Отпускат 1,9 млн. лв. по де minimis за щети на земеделци и фермери от пожарите*, On Air Bulgaria, 22.10.2024, bgonair.bg.

Wykres 3. Migracje wewnętrzne w Bułgarii



Źródło: Narodowy Instytut Statystyki Republiki Bułgarii, nsi.bg.

Wykres 4. Główne kierunki emigracji z Bułgarii



Źródło: Narodowy Instytut Statystyki Republiki Bułgarii, nsi.bg.

Ujemne saldo migracji

W Bułgarii nierównowaga występuje także na poziomie migracji zewnętrznych. Zgodnie z szacunkami Państwowej Agencji ds. Bułgarów na Obczyźnie (DABCz) od rozpoczęcia transformacji ustrojowej z kraju wyjechało i nie powróciło od 2,8 do 3,5 mln obywateli. W ciągu pierwszych dwóch dekad przemian – do 2011 r. – migracje zewnętrzne odpowiadały za 32% całkowitego ubytku ludności. Przez większą część funkcjonowania bułgarskiej demokracji liczba emigrantów była znacznie wyższa niż liczba imigrantów.

Trend ten najpierw zaburzyła pandemia, a następnie prognozowano jego zmianę przez przyjęcie blisko 140 tys. uchodźców wojennych z Ukrainy w pierwszej połowie 2022 r. W pandemicznym 2020 r. odnotowano gwałtowny spadek liczby emigrantów z 39 tys. (w 2019 r.) do 6,5 tys. W 2021 r. saldo migracji pozostało dodatnie, przy czym w kraju osiedliło się łącznie 39 tys. osób, a wyjechało z niego 26 tys. Według innych szacunkowych badań DABCz poza granicami państwa może żyć obecnie 8–9 mln ludzi, których przynajmniej jeden rodzic urodził się jako obywatel Bułgarii¹³.

W latach 2010–2020 liczba mieszkańców tego kraju zmniejszyła się ze względu na emigrację o ponad 175 tys. Głównymi jej kierunkami były Niemcy (22%), Rosja (14%) oraz Turcja (13%). Fenomenem regionalnym (występującym także w sąsiedniej Serbii) była migracja ekonomiczna Bułgarów do Rosji – głównie mężczyzn w wieku produkcyjnym, podejmujących pracę w tamtejszym przemyśle górniczym i sektorze paliwowo-energetycznym. Według ostatnich dostępnych danych z 2019 r. w tym państwie uczyło się w ramach edukacji uniwersyteckiej i pomaturalnej ok. 15 tys. Bułgarów w wieku 19–29 lat¹⁴.

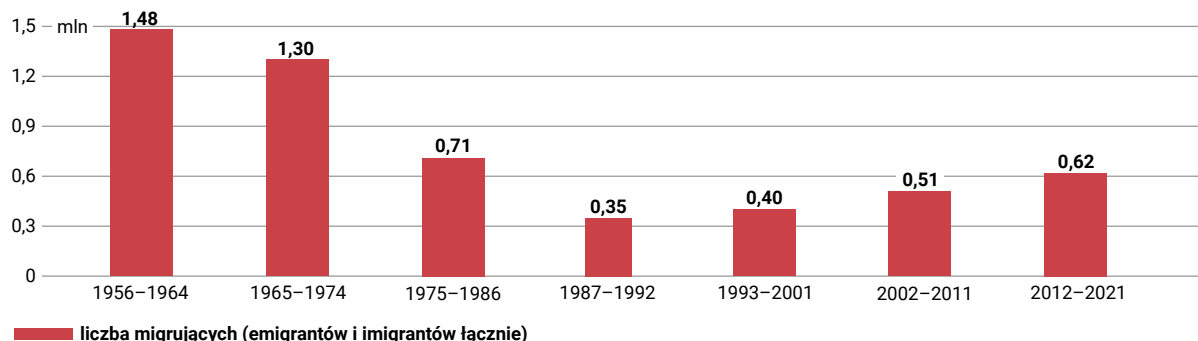
Od czasów arabskiej wiosny i kryzysu migracyjnego w Europie Bułgaria stała się również krajem przyjmującym migrantów. W latach 2010–2020 przeciętnie każdego roku wnioski o stałe osiedlenie się tam składało od 1,5 tys. do 3,5 tys. osób. W większości byli to mężczyźni (54%). Do najczęstszych powodów zamieszkania w Bułgarii należało zawarcie małżeństwa z obywatelem tego państwa (67%), podjęcie tam stałej pracy (16%) oraz studiów (12%). Aż 91% osiedlających się pochodziło spoza UE,

¹³ Извън пределите на България живеят между 8 и 9 млн. българи, 7.07.2017, btvnovinite.bg.

¹⁴ Роберт Шестаков: 15 хиляди българи учат в университети в Русия, 22.02.2019, trud.bg.

w tym głównie z państw Globalnego Południa (57%), Turcji (24%) i Rosji (10%). Tylko 9% migrantów przybyło z krajów UE, w tym w większości z Niemiec, państw Beneluksu oraz Wielkiej Brytanii. W tej ostatniej grupie zdecydowanie przeważali powracający emigranci lub osoby o korzeniach bułgarskich. Ludzie w wieku 20–59 lat stanowili 60% migrujących do Bułgarii obywateli innych krajów¹⁵.

Wykres 5. Migracje w Bułgarii od 1956 do 2021 roku



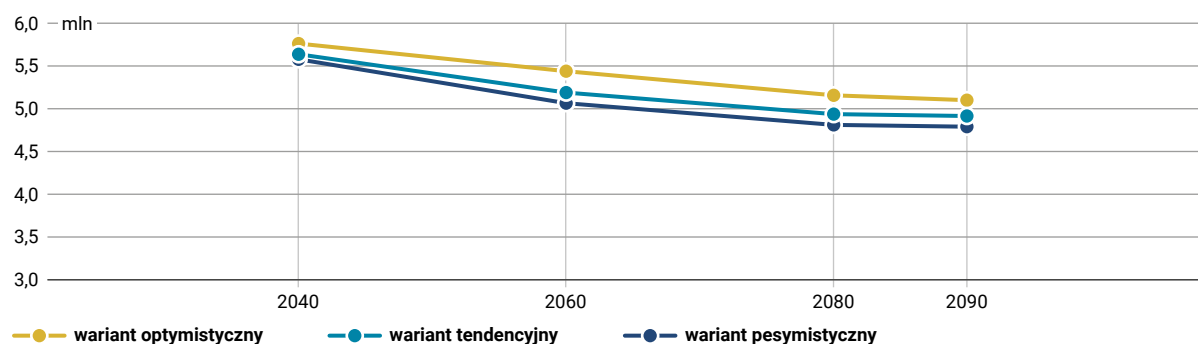
Źródło: Narodowy Instytut Statystyki Republiki Bułgarii, nsi.bg.

Migracja spowodowana rosyjską inwazją na Ukrainę nie miała jak dotąd znaczącego wpływu na sytuację demograficzną Bułgarii. Dane z 2023 r. pokazały, że chęć pozostania w tym kraju zadeklarowało zaledwie 12 tys. Ukraińców, podczas gdy ich liczbę tam na koniec 2023 r. szacowano na ok. 52 tys. Po anomalii związanej z pandemią i przejściowym napływem uchodźców w 2022 r. saldo migracji pozostaje negatywne i wciąż emigracja z kraju znacznie przeważa nad imigracją.

Kryzys a zróżnicowanie etniczne

Kryzys demograficzny dotyka zarówno etnicznych Bułgarów, stanowiących według ostatniego spisu powszechnego 84,5% obywateli (ponad 5,1 mln), jak i najliczniejsze mniejszości: turecką, do której przynależność zadeklarowało 8,4% (ponad 508 tys.) mieszkańców oraz romską (4,4%, 266 tys.). W stosunku do poprzedniego spisu z 2011 r. obydwie mniejszości osiągnęły zbliżone zmniejszenie liczebności, odpowiednio o 0,4 i 0,5%. Spadek ten można powiązać z emigracją, zwłaszcza Romów. Ujęta w spisach powszechnych liczba mniejszości tureckiej i romskiej może być także zaniżona z powodu niechęci do deklarowania się jako nie-Bułgarzy. W ostatnim spisie ponad 64 tys. osób odmówiło odpowiedzi na pytanie o przynależność etniczną, a 16 tys. ludzi stwierdziło, że nie są oni w stanie precyzyjnie określić swojej tożsamości narodowej.

Wykres 6. Prognoza rozwoju demograficznego Bułgarii w wariantach tendencyjnym, optymistycznym i pesymistycznym



Źródło: Narodowy Instytut Statystyki Republiki Bułgarii, nsi.bg.

¹⁵ З. Вълчанова, *Демографската криза е проблем за българската икономика. Как може да се разреши?*, 25.10.2024, investorb.g.

Różnice w profilach wiekowych potwierdzają z kolei starzenie się bułgarskiej większości i zarazem relatywną witalność mniejszości romskiej. Osoby poniżej 14. r.ż. stanowią 26% wszystkich Romów, bułgarskich Turków w tym samym wieku jest 14%, a etnicznych Bułgarów – 12%.

Państwo w walce z kryzysem

Pierwsze rządowe strategie rozwoju demograficznego Bułgarii i walki z kryzysem powstały dopiero w 2006 r. Zazwyczaj obejmują one średniookresową perspektywę do około 2030 r. W strukturze zarządzania państwem głównym organem odpowiedzialnym za przygotowanie, koordynację oraz realizację i ewaluację tych strategii jest Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej¹⁶. W ostatnich pięciu latach usprawniono mechanizmy koordynacji działań administracji publicznej i partnerów ze środowiska nauki, a z inicjatywy prezydenta Rumena Radewa powołano przy rządzie Narodową Radę Polityki Demograficznej (NSDP).

Podstawową strategią rozwoju demograficznego jest przyjęta w 2012 r. za czasów pierwszego gabinetu Bojka Borisowa i aktualizowana co dwa lata *Strategia narodowego rozwoju demograficznego i populacji w Republice Bułgarii na lata 2012–2030*¹⁷. Za jej cele uznano spowolnienie tempa spadku liczby ludności i stabilizację populacji do 2030 r., co ma zostać osiągnięte poprzez inwestycje w rozwój kapitału ludzkiego, ochronę zdrowia, edukację i szkolenia zawodowe. Strategia zakłada ograniczenie negatywnego wpływu nierówności demograficznych, zwłaszcza pomiędzy obszarami wiejskimi i miejskimi, na finanse publiczne i system ubezpieczeń społecznych.

W 2019 r., gdy u władzy znajdował się trzeci rząd Borisowa, przyjęto oddzielną strategię dotyczącą problemu starzenia się społeczeństwa. *Narodowa strategia na rzecz aktywnego starzenia się w Bułgarii (2019–2030)*¹⁸ postuluje włączenie osób w wieku 55+ do aktywniejszego życia społecznego i zaangażowania w społeczności lokalnej. Głównymi elementami pojawiającymi się w rządowych strategiach uchwalonych w ostatnich kilkunastu latach są: większe transfery środków budżetowych do wyludniających się rejonów wiejskich, inwestycje budżetowe w system edukacji, wiążące go z planami reindustrializacji i odnowy rynku pracy na tych terenach, rozwój polityki mieszkaniowej oraz program zachęt dla wysoko kwalifikowanych bułgarskich emigrantów zarobkowych, który skłoniłby ich do powrotu do kraju poprzez ułatwienia w zakładaniu firm, zwłaszcza start-upów.

Problem stanowi jednak implementacja powyższych strategii i postulatów, które w dużej mierze pozostają jedynie na poziomie deklaratywnym. W pierwszych dwóch dekadach transformacji był to efekt zaniedbywania wagi problemów demograficznych przez klasę polityczną, obecnie – skutek przewlekłego braku stabilnej władzy wykonawczej, znacząco utrudniającego realizację kompleksowych polityk pronatalistycznej, mieszkaniowej oraz migracyjnej.

System państwowego wsparcia dzietności

Od lat sześćdziesiątych XX wieku Bułgaria utrzymuje państwowy system wsparcia dla rodzin i dzieci. Ma on w zamyśle wspierać rozwój dzietności, jednak w porównaniu z innymi krajami UE, w tym zwłaszcza Grupy Wyszehradzkiej, przeznaczone na niego środki nie są wysokie. Podobnie jak w innych państwach europejskich pojawiają się opinie specjalistów o tym, że sam program dopłat bezpośrednich, obiektywnie niezbędny, nie jest w stanie na dłuższą metę stymulować wzrostu demograficznego bez

¹⁶ Демографска политика, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej Republiki Bułgarii, 15.09.2024, mlsp.government.bg.

¹⁷ Актуализирана Национална стратегия за демографско развитие на населението на Република България 2012–2030 г., Национални стратегически документи, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej Republiki Bułgarii, 12.07.2024, mlsp.government.bg.

¹⁸ Национална концепция за насърчаване на активния живот на възрастните хора 2012–2030 г., Национални стратегически документи, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej Republiki Bułgarii, 15.10.2024, mlsp.government.bg.

powiązania go z politykami mieszkaniowymi i strategiami rozwojowymi, zwłaszcza zachęcającymi ludzi w wieku rozrodczym do pozostania w kraju oraz rozwijania w nim życia rodzinnego i kariery zawodowej¹⁹.

System zasiłków rodzinnych skierowany jest przede wszystkim do rodzin najuboższych, osiągających mniejsze dochody niż ustawowa płaca minimalna, która w 2024 r.

wynosiła ok. 400 euro. W 2024 r. na jedno dziecko można otrzymać miesięcznie ok. 25 euro, na dwojkę dzieci – ok. 56 euro, na troje i czworo dzieci – ok. 84 euro, a na każde kolejne dziecko zasiłek rodzinny wzrasta proporcjonalnie o ok. 10 euro. Comiesięczne świadczenie na bliźnięta wynosi ok. 35 euro. Istnieje przy tym próg dochodowy – rodziny lub rodzice zarabiający nawet nieznacznie ponad poziom ustawowej płacy minimalnej otrzymują tylko 80% odpowiedniej kwoty.

Zasiłki na dzieci niepełnosprawne nie były waloryzowane od 2015 r. i wynoszą – zależnie od stopnia niepełnosprawności – od ok. 603 euro miesięcznie przy najwyższym stopniu niepełnosprawności do ok. 230 euro przy lekkiej niepełnosprawności.

Przez pierwsze dwa lata po urodzeniu lub adopcji dziecka przyznawane jest świadczenie pomocowe dla rodziny w wysokości ok. 398 euro rocznie. Z tytułu niewykorzystania dodatkowego płatnego urlopu na wychowanie dziecka do 2. r.ż. wypłacana jest kwota ok. 199 euro, czyli około połowy kwoty świadczenia wyjściowego. Samotni rodzice wychowujący dziecko mogą ponadto liczyć na comiesięczny dodatek w wysokości ok. 92 euro przysługujący do ukończenia 3. r.ż. Jednorazowy zasiłek macierzyński po urodzeniu dziecka wynosi obecnie ok. 191 euro. Matki mogą przenieść wykorzystanie urlopu macierzyńskiego po upływie sześciu miesięcy od narodzin dziecka nie tylko na ojca, lecz także na dziadków, jeżeli pozostają oni w stosunku pracy lub pełnią służbę państwową.

Ostatni element wsparcia dzietności to ulgi podatkowe na dzieci. Ich wysokość zależy od liczby dzieci i progu dochodowego, którym objęty jest podatnik. Kwota wolna od podatku przy jednym dziecku i najniższym progu podatkowym (10%) wynosi ok. 3 tys. euro rocznie.

Perspektywy

Trwający od kilku lat kryzys bułgarskiej władzy wykonawczej, skutkujący niemożnością wyłonienia trwałego rządu większościowego, nie służy konsekwentnej realizacji polityki demograficznej. Powstające gabinety tymczasowe częściej zajmują się doraźnym administrowaniem i przygotowaniem kolejnych wyborów parlamentarnych niż wdrażaniem zaawansowanych programów społecznych. Problemy te próbuje dyskutować prezydent Radew, wytykając rządowi brak ciągłości polityki demograficznej.

Zarazem wśród głównych bułgarskich sił politycznych wyłania się konsensus co do zasadniczych kierunków walki z kryzysem demograficznym. Po epoce ignorowania i marginalizowania tego problemu w debatach w okresie 1990–2006, od poprzedniej dekady znalazł się on w czołówce zagadnień interesujących opinię publiczną i kolejne rządy. Pojawiają się nawet propozycje, aby każda nowa ustawa parlamentarna dotycząca rozwoju gospodarczego była poddawana stałej ewaluacji pod jego kątem.

Wszystkie prognozy rozwoju demograficznego w Bułgarii w najbliższych dziesięcioleciach są negatywne i żadna z nich nie zakłada możliwości wyjścia z kryzysu. W trudnej politycznie i społecznie sytuacji wewnętrznej, jak również w obliczu ogólnoeuropejskich tendencji spadku populacyjnego mających

¹⁹ З. Славова, *Детски надбавки за всички – справедливост или популизъм*, 10.10.2020, mediapool.bg.

podłoże cywilizacyjno-kulturowe nie jest łatwo znaleźć panaceum. Powszechną bierność i rezygnację – Bułgarzy są najbardziej pesymistycznym społeczeństwem w UE i jednym z kilku najbardziej pesymistycznych na świecie²⁰ – dodatkowo potęguje fatalistyczne przekonanie, że ich naród topnieje i ma coraz słabszy zakres oddziaływania na procesy rozgrywające się na arenie międzynarodowej.

Zwiększenie się zamożności społeczeństwa bułgarskiego i jego dobrostanu nie będzie oznaczało automatycznej poprawy trudnej sytuacji demograficznej, ale może stanowić punkt wyjścia do złagodzenia najbardziej negatywnych prognoz, zakładających zmniejszenie się w ciągu najbliższego stulecia populacji kraju o niemal połowę. Ciągły spadek jej liczebności w połączeniu ze starzeniem się społeczeństwa będzie skutkował kurczeniem się bułgarskiej gospodarki mającej wciąż peryferyjną pozycję, a co za tym idzie – osłabi państwo.

W Bułgarii powszechnie dominuje przekonanie, że migracje z krajów pozaeuropejskich nie są lekarstwem na zapaść demograficzną i związane z nią przyszłe problemy braków na rynku pracy. W mediach dominuje negatywny obraz migrantów jako obcych kulturowo, zagrażających bezpieczeństwu wewnętrznemu²¹. W tej sytuacji kolejnym rządóm tymczasowym trudno wypracować kompleksową politykę imigracyjną.

W tym kontekście większe nadzieje społeczeństwa na poprawę sytuacji demograficznej budzą potencjalne powroty Bułgarów z emigracji. W latach 2012–2023 liczba takich przyjazdów wahała się od 5 do 24 tys. rocznie, najwięcej ich miało miejsce w czasie pandemii. Wśród krajów, z których Bułgarzy najczęściej powracają po kilku lub kilkunastu latach emigracji ekonomicznej lub edukacyjnej, dominują Turcja oraz Rosja, co może jednak wskazywać na pozaekonomiczne motywy przyjazdów – niepewną sytuację związaną z bezpieczeństwem globalnym i regionalnym. Można dlatego prognozować, że w najbliższych latach powroty ustabilizują się lub spadną do maksymalnie kilku tysięcy i to właśnie do tej grupy osób skierowane będą oferty rządowej pomocy, zachęcające do trwałego pozostania w państwie oraz rozwijania w nim działalności gospodarczej i aktywności zawodowej. W perspektywie nadchodzących kilku lat, przy założeniu przedłużania się niestabilności władzy wykonawczej, tego rodzaju pomoc może być w zasadzie jedynym przynoszącym efekty doraźnym sposobem spowolnienia katastrofy demograficznej.

²⁰ Zob. Wyniki sondażu Gallup International, 1.12.2020, gallup-international.bg.

²¹ Zob. *Gallup international comments refugee issue in Bulgaria*, Bulgarian National Radio, 19.11.2019, bnr.bg.